

MANIFEST 'GEBRUIK DE BOERDERIJ!' VRAAGT AANDACHT VOOR VRIJKOMENDE AGRARISCHE GEBOUWEN

'Accepteer nooit nee!'

Tekst Maarten Ettema

Onder het motto 'Gebruik de boerderij!' hielden organisaties voor het behoud van agrarisch erfgoed op 30 november 2017 een congres over de aanpak van leegkomende agrarische gebouwen. Meer dan 20.000 boerderijen verliezen de komende 15 jaar hun landbouwfunctie, waaronder een aanzienlijk aantal historisch waardevolle gebouwen en erven. Met het gelijknamige manifest zetten de organisaties hun lobby voor aandacht voor behoud door middel van herbestemming van zoveel mogelijk van deze vaak monumentale boerderijen kracht bij. Het congres leverde vooral inspiratie op over de manier hoe je dat kunt doen.

Dat in het nieuwe regeerakkoord met geen woord wordt gerept over agrarisch erfgoed – in tegenstelling tot religieuze monumenten – werd in de wandelgangen van het congres gezien als veeg teken. 'Te laat', noemden sommigen het manifest, verwijzend naar de geslaagde lobby van de sector van het religieuze erfgoed. Maar met de gemeenteraadsverkiezingen voor de deur, zal het manifest zeker nog lokale en regionale betekenis kunnen krijgen. Met het manifest vragen de stichting Agrarisch Erfgoed Nederland (AEN) en de bij deze koepel aangesloten boerderijenstichtingen aandacht voor de knelpunten en kansen bij de

Gert-Jan Hospers noemde in zijn lezing tal van inspirerende voorbeelden van herbestemming.

herbestemming van agrarische gebouwen. Toch was de sfeer optimistisch, gericht op praktische oplossingen. 130 bezoekers waren afgekomen op het congres 'Gebruik de Boerderij!', waarmee de boerderijenorganisaties een tussenstand gaven van hun driejarige campagne om de omgang met agrarische erfgoed hoger op de agenda te krijgen. Het waren vertegenwoordigers uit de erfgoedsector maar ook architecten, ontwikkelaars, organisatiebureaus, gemeenten en eigenaren van boerderijen.

Krachtvoer voor het landelijk gebied

De toon van de dag werd gezet door Gert-Jan Hospers, specialist op het gebied van stad en regio en hoogleraar aan de Universiteit Twente en de Radboud Universiteit. In zijn lezing liet hij het vraagstuk van het leegkomend agrarisch erfgoed stap voor stap de revue passeren. Tot 2030 wordt naar schatting een kwart van de agrarische bebouwing afgestoten door de landbouw, dat gaat om 24.000 boerderijen oftewel 40 miljoen vierkante meter bedrijfsruimte. Ter vergelijking, dat is al snel vijf keer zoveel als de oppervlakte aan leegstaande kantoorruimte – toch algemeen gezien als een groot maatschappelijk probleem.

Maar zijn betoog was vooral gericht op oplossingen en kansen. Hij noemt het erfgoed

‘krachtvoer’ voor het landelijk gebied: ‘Een oud gebouw doet wat met mensen. Je voelt dat hier eerder dingen hebben plaatsgevonden. Op oude gebouwen komen vleermuizen en creatievelingen af.’ Het platteland is dan ook in beweging. Naast de schaalvergroting doet 20 procent van de boeren volgens Hospers inmiddels iets met verbreding, overal schieten kleine bedrijven als paddenstoelen uit de grond. En andersom omarmt de stad het platteland. Aan de ene kant met stadslandbouw en vergroening, aan de andere kant met een groeiende interesse voor het landelijk gebied – om er te recreëren en om zich er te vestigen.

Niet overal en altijd natuurlijk. Laten we ons niet rijker rekenen dan we zijn. Zo publiceerde het tijdschrift Blauwe Kamer in zijn decembernummer een fotoreportage over verkrotting van boerderijen in de Peel. En op internet zijn er websites te vinden met uitsluitend foto’s van vervallen boerderijen. Zeker in krimpgebieden staan gemeenten vaak terughoudend tegenover initiatieven voor herbestemming, met name als het gaat om uitbreiding van het aantal wooneenheden – toch vaak een noodzakelijkheid om een grote monumentale boerderij en erf in stand te houden.

Handen uit de mouwen

Het congres in Het Koelhuis in Zutphen – in zekere zin ook een agrarisch monument, wat bijvoorbeeld bleek uit de aanwezigheid van de ‘Boterzaal’ – draaide uiteindelijk om de lancering van een manifest waarmee de boerderijenorganisaties een oproep doen ‘aan iedereen die het aangaat’ om zich sterk te maken voor het benutten van historische boerderijen. Het manifest is geïnspireerd door drie regiobijeenkomsten van AEN en de boerderijenstichtingen, in het afgelopen jaar. Daar waren problemen en kansen rond agrarische herbestemming in kaart gebracht. Van alles kwam langs, de rol van de status van monument bij de vaak moeizame opvolging van agrarische gezinsbedrijven, de rol van overheden en particulieren bij herbestemming en functieverandering en de kansen voor erfgoed bij grote gebiedsontwikkelingen. Bij het vraagstuk van het vrijkomend agrarisch erfgoed kun je twee kanten op kijken: naar de

Driejarenprogramma ‘Agrarisch erfgoed en omgeving’

Dit congres op 30 november 2017 in Het Koelhuis in Zutphen, was de afsluiting van het eerste jaar van het driejarenprogramma van Agrarisch Erfgoed Nederland (AEN) die daarmee samen met de aangesloten 15 Nederlandse boerderijenstichtingen aandacht wil vragen voor historische agrarische gebouwen en erven. Het eerste jaar had als thema: ‘Over de omgeving’, waarbij het erfgoed wordt gezien in relatie tot de fysieke en maatschappelijke omgeving ervan. Het tweede jaar is gericht op het publiek met als thema: ‘Voor de omgeving’. Hiervoor staat een theaterproductie op de rol. Het derde jaar is met name gericht op beleidsmakers en non-profitorganisaties: ‘In de omgeving’.

Op 26 januari vond de aftrap plaats met een bijeenkomst in Benschop, over opvolging en overdracht naar nieuwe generaties of gebruikers. De tweede bijeenkomst op 24 april in Wieringen draaide om nieuwe businessmodellen voor de Noord-Hollandse stolpboerderij en het nut van het bouwen van communities rond het erfgoed. Op 4 mei vond in het Zeeuwse Nieuwdorp de derde bijeenkomst plaats, met als thema ‘Gebiedsontwikkeling’.

Voor de verslagen van alle bijeenkomsten [klik hier](#).

overheid die behoud herbestemming mogelijk moet maken en naar de gebruikers en initiatiefnemers die daadwerkelijk de handen uit de mouwen steken om boerderijen en erven een nieuw leven te geven. In de zoektocht naar oplossingen deden AEN en de boerderijenstichtingen dit jaar beide. Tijdens de drie bijeenkomsten ‘in het land’ kwamen telkens verhalen op tafel over hoe moeilijk het vaak is om overheden mee te krijgen of hoe het bij gebiedsontwikkeling vaak fout gaat. In Zeeland vertelde een aanwezige over een boerenbedrijf dat was overgenomen door een buurman en die nu ‘tot aan de gevel’ suikerbieten had gezaaid. De gemeente deed hier niks om de boerderij en het erf in stand te houden. Of tijdens de bijeenkomst in het Utrechtse Benschop waar een boer met een monumentale boerderij verzuchtte dat de gemeente haar oren laat hangen naar nieuwkomers in het landelijk gebied die klagen over stank en daarbij elke ontwikkeling van het

bedrijf op slot zetten: 'Dat maakt de opvolging een stuk moeilijker'.

Initiatiefnemer met een droom

Behalve een inventarisatie van knelpunten, kenmerken de regionale bijeenkomsten zich echter vooral door de talloze inspirerende voorbeelden die voorbijkwamen. De tweede bijeenkomst bijvoorbeeld vond plaats in een spectaculair verbouwde boerderij in Wieringen die nu dient als groepsaccommodatie. In Zeeland werd een middag gedebatteerd over gebiedsontwikkeling in een tot restaurant en vergaderlocatie omgebouwde historische boerderij. 'Verdienmodellen' genoeg. Zolang er maar een initiatiefnemer is die een droom najaagt. Die verliefd wordt op een boerderij. Of die voor zijn droom een bijzonder gebouw zoekt. En die de ruimte krijgt van de overheid en de omgeving.

Hospers ziet die verdienmodellen in 'wonen en zorg', in 'economie en energie', in 'vrije tijd en horeca' en in 'belevens- en betekenisconomie'. Denk bij dat laatste aan de Toren van Pisa: 'Kijk, de toren op deze foto, op het platteland in Duitsland, vlak over de grens met Groningen, staat nog schever dan die van Pisa, maar niemand kent hem. Ga ernaartoe, fotografeer hem, zet hem op internet. Laat zien: als je echt van scheve torens houdt hoeft je niet naar Pisa.' Maar tegelijkertijd is hij realistisch: 'We kunnen niet alles bewaren. Ik noem dat de wet van aardbeienjam: hoe meer je uitsmeert, hoe dunner het wordt. We kunnen beter iconen bewaren, die op de foto zetten, en ze als een pars pro toto gebruiken voor al die boerderijen

in de regio.' En zelfs als slopen onvermijdelijk is kun je daar ook creatief mee omgaan: 'Hou de pijn zo klein mogelijk', noemt Hospers dat. Slim slopen, sloop en nieuwbouw combineren, gesloopte vierkante meters elders bijbouwen, gecontroleerd laten vervallen tot eco-ruïnes – met dat soort benaderingen zijn volgens Hospers al meerdere gemeenten bezig.

Praktische zaken

In workshops na Hospers' lezing mochten de deelnemers aan de conferentie vervolgens zelf meepraten over het thema van de dag. Ze konden zich onder meer verdiepen in beleid en in de kansen die de Omgevingswet moet gaan bieden, in de energietransitie en de relatie stad-platteland, of in praktische zaken als de inventarisatie van 'alle' boerderijen of wat er komt kijken op het gebied van architectuur. Vervolgens konden zij op een 'inspiratiemarkt' kennismaken met organisaties en initiatieven en netwerken met andere deelnemers.

'Explosie aan burgerkracht'

Wie dan nog niet geïnspireerd was, kon zijn hart ophalen bij de lezing van Jan van der Bij – adviseur bij CMO STAMM, kenniscentrum voor sociaal-maatschappelijke vraagstukken in Groningen en Drenthe – die de zaal vergastte op enthousiaste verhalen over burgerinitiatieven. Van der Bij begeleidt tal van initiatieven in dorpen en hij constateert 'een explosie aan burgerkracht'. Door de zich terugtrekkende overheid maar ook door lokale verschijnselen als krimp, leegstand en verkrotting, komen mensen in het geweer en nemen het heft in handen. Vaak is de

Jan-Richard Kikkert benut de creativiteit van zijn studenten bij het vinden van bouwkundige oplossingen.

De workshop van Mirjam ten Hove ging over energietransitie.

aanleiding negatief – de sluiting van een zwembad of het ontbreken van snel internet – maar het proces om dingen te veranderen geeft energie en gemeenschapszin. Vasthoudendheid, we hebben het dit jaar vaak gezien, is bijna altijd een vereiste. Of, in de enthousiaste woorden van Van der Bij: ‘Accepteer nooit nee, van niemand. Ga er altijd vanuit dat het wél kan. Al zegt een gemeente 100 keer nee, de 101ste keer is het ja.’

Bewuste strategie

De hele dag werd toegewerkt naar wat de apotheose moest worden: de aanbidding van het manifest ‘Gebruik de Boerderij!’ waarin AEN en de boerderijstichtingen oproepen tot het ‘gebruikmaken van het agrarisch erfgoed voor een leefbaar platteland’, zoals de ondertitel luidt. Toch leek het een anticlimax. Wie verwacht had dat de aanbidding een flitsend mediamoment zou worden met een ‘Bekende Belangrijke Nederlander’ kwam bedrogen uit. ‘De bewoner van de Eikenhorst was verhinderd’, grapte voorzitter Ton Peters, maar even later bleek het een bewuste strategie: ‘Zo’n manifest geven wij af aan wie er dagelijks mee bezig zijn’, waarmee hij doelde op de aanwezigen in de zaal. Drie vertegenwoordigers van organisaties op het gebied van erfgoed en ruimtelijk ontwerp kregen vervolgens de eerste exemplaren uitgereikt: Flip ten Cate (directeur Federatie Ruimtelijke Kwaliteit), Karel Loeff (directeur Bond Heemschut) en Teun van den Ende (medewerker van Atelier Rijksbouwmeester). Flip ten Cate leek de feestvreugde even te bederven (‘Dit manifest is een open deur!’),

De lezing van Jan van der Bij over het stimuleren van bewoners-initiatieven.

maar vervolgde met een bevlogen pleidooi voor het ondersteunen van particuliere initiatieven om ‘een mooi plan nog mooier te maken’, in plaats van alleen te reageren met voorschriften en beperkingen. Ook Karel Loeff had een kritische noot door te onderstrepen dat het manifest eigenlijk veel te laat komt, vlak na de start van het nieuwe kabinet en niet al ruim ervoor. Toch ziet hij ook kansen voor het manifest, als een impuls om te gaan lobbyen bij de politiek, de boerenorganisatie LTO, en andere belangenorganisaties. En Teun van den Ende ten slotte, pleitte, niet verrassend, voor een grotere rol van ontwerpers, maar onderstreepte daarbij dat eigenaren en ontwerpers nog vooral aan elkaar moeten wennen en van elkaar leren. Zo koos de AEN bij de aanbidding van het manifest er expliciet voor het ‘maatschappelijk middenveld’ aan te spreken. Hoewel duidelijk is dat de randvoorwaarden voor de omgang met erfgoed door de overheid moeten worden geschapen, draait het uiteindelijk om particuliere initiatieven en om bemiddelaars en organisaties om gebouwd voor gebouwd, erf voor erf, agrarisch erfgoed in leven te houden. Of, zoals Karel Loeff zei: ‘Ik ben heel blij met het manifest. Hier kun je de boer mee op.’

Gemeenteraadsverkiezingen

Dat is precies wat de organisatoren gaan doen. In de eerste plaats met een toneelstuk ‘Boerderij in de buurt’, van Gerja Meima (regie) en Yvon Haan (tekst). Dit toneelstuk zal het komende jaar op allerlei locaties in het land worden gespeeld en is bedoeld om in discussie te gaan met het publiek over nieuwe

Aan de paneldiscussie deden mee v.l.n.r. Teun van den Ende, Karel Loeff en Flip ten Cate; Ton Peters leidde de discussie.

kansen voor het platteland. Tijdens de afsluiting van het congres kregen de toehoorders alvast een – soms hilarische – sneak preview.

En de boer op met het manifest. Met de gemeenteraadsverkiezingen voor de deur is er een momentum om lokaal en regionaal te

lobbyen en in gesprek te gaan over wat het antwoord van politiek, belangenorganisaties en lokale initiatiefnemers moet zijn op de uitdagingen waar het landelijk gebied voor staat en de rol die agrarisch erfgoed daarbij kan spelen.

Het manifest

Met het manifest 'Gebruik de boerderij! – manifest voor het gebruikmaken van het agrarisch erfgoed voor een leefbaar platteland' roepen Agrarisch Erfgoed Nederland en de 15 aangesloten boerderijenstichtingen op om expliciete aandacht voor agrarisch erfgoed bij de grote ruimtelijke ontwikkelingen die zich de komende decennia zullen voltrekken.

Erken de waarde van het erfgoed Ten eerste roepen de organisaties op het erfgoed te erkennen als waardevol. Zowel de gebouwen als de verhalen die ermee verbonden zijn en het landschap dat erdoor gedragen wordt verdienen te worden onderzocht, geïnventariseerd en opgenomen in beleid.

Behoud door ontwikkeling Ten tweede roept het manifest op tot ruimte voor herbestemming en het borgen van de kwaliteit van herbestemmingsplannen. De komende Omgevingswet verplicht gemeenten om expliciet aan te geven welke kwaliteiten zij willen behouden of juist ontwikkelen. Agrarisch erfgoed kan daar een anker in zijn.

Ontwikkeling door behoud Ten derde pleiten de organisaties voor het behoud van de menselijke

maat op het platteland bij de grote veranderingen die het landschap zal ondergaan door schaalvergroting in de landbouw, de energietransitie, bevolkingskrimp en de groei van de stad. Bij gebiedsontwikkelingen moeten de bestaande waarden als uitgangspunt worden genomen, bewoners moeten daarbij een rol spelen. Gebiedsontwikkeling is een mogelijkheid om het erfgoed-met-een-verhaal in stand te houden.

Het manifest is digitaal te raadplegen: [klik hier](#)

Foto's: Harry Keizer

Het congres Gebruik de boerderij! was een gezamenlijk initiatief van de stichting Agrarisch Erfgoed Nederland | Driejarenprogramma Agrarisch Erfgoed en omgeving, en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed | Visie Erfgoed en Ruimte. Het congres maakt tevens deel uit van het Platform Agrarisch Erfgoed. Het programma werd ondersteund door Cultuurland Advies.